

Ольга Черемська¹

ПОЄДНАННЯ СХІДНОЇ І ЗАХІДНОЇ ПРАВОПИСНИХ ТРАДИЦІЙ У ХАРКІВСЬКОМУ ПРАВОПИСІ

Анотація. У розділі представлено процес інтеграції правописних норм двох яскраво виражених варіантів української мови у 20-х роках ХХ ст.: східноукраїнського та західноукраїнського, що відрізнялися правописом, лексикою і граматиною та базувалися на різних діалектних основах.

Окреслено діяльність правописних комісій, створених в період відновлення української державності 1917 року, основними напрацюваннями яких стали «Найголовніші правила українського правопису» (1918 року), «Головніші правила українського правопису» (1919 року) та академічні «Найголовніші правила українського правопису» (1921 року). Схарактеризовано зміни, ухвалені в під впливом академічних правил у новій редакції Галицького правопису «Правописні правила, прийняті Науковим товариством імені Шевченка у Львові» (1922 року). З'ясовано, що напрацювання представників наукових осередків Сходу та Центру України, з одного боку, та Галичини – з другого, стали підґрунтям випрацювання мовного Кодексу впродовж роботи Всеукраїнської правописної конференції у Харкові (1927 року). На цій основі розроблено, погоджено й ухвалено нову редакцію українського правопису 1928 року, названого Харківським.

Констатовано, що основний його критерій – «критерій національної єдності» – мав за мету зберегти традицію і «переємність». Харківські мовознавці разом із представниками Галичини В. Сімовичем, І. Свенціцьким, К. Студинським погодили науково опрацьовані правила орфографії, які стали основою Соборного українського правопису та були схвалені Науковим товариством імені Тараса Шевченка. Найважливіші дискусії стосувалися двох найбільш суперечливих правил: як передавати чужомовні **l** і **g**, що спиралися в обидвох частинах України на дві різні традиції – західноєвропейську (на Західній) та візантійську (на підросійській Україні). Правопис **л/ль**, **г/г** найбільше відрізняв галицьку та наддніпрянську орфографічні традиції. Конференція ухвалила зберегти обидві, закріпивши відповідно за словами грецького та латинського походження.

Ключові слова: Харківський правопис, східноукраїнський та західноукраїнський варіанти української літературної мови, закономірності розвитку мови, орфографічні традиції, правописні дискусії, Всеукраїнська правописна конференція в Харкові 1927 року, Наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ).

---

¹ Ольга Черемська, доктор філологічних наук, професор, завідувач катедри української філології та історії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця E-mail: olha.cheremaska@hneu.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3360-8421>

COMBINATION OF EASTERN AND WESTERN ORTHOLOGY TRADITIONS IN KHARKIV ORTHOLOGY

Summary. *The section presents the process of integration of spelling norms of two distinct variants of the Ukrainian language in the 1920s: Eastern Ukrainian and Western Ukrainian, which differed in spelling, vocabulary and grammar and were based on different dialectal foundations.*

The activities of spelling commissions created during the restoration of Ukrainian statehood in 1917 are outlined, the main achievements of which were «The Main Rules of Ukrainian Spelling» (1918), «The Main Rules of Ukrainian Spelling» (1919) and the academic «The Main Rules of Ukrainian Spelling» (1921). The changes adopted under the influence of academic rules in the new edition of Galician spelling «Spelling Rules Adopted by the Shevchenko Scientific Society in Lviv» (1922) are characterized. It was found that the achievements of representatives of scientific centers of the East and Center of Ukraine, on the one hand, and Galicia – on the other, became the basis for the development of the Language Code during the work of the All-Ukrainian Orthographic Conference in Kharkiv (1927). On this basis, a new edition of the Ukrainian orthography of 1928, called the Kharkiv orthography, was developed, agreed upon and adopted.

*It was stated that its main criterion – the «criterion of national unity» – was intended to preserve tradition and «continuity». Kharkiv linguists, together with representatives of Galicia V. Simovych, I. Sventitskyj, K. Studynskyj, agreed on scientifically developed rules of orthography, which became the basis of the Cathedral Ukrainian Orthography and were approved by the Scientific Society named after T. Shevchenko. The most important discussions concerned the two most controversial rules: how to transmit foreign **l** and **g**, which were based in both parts of Ukraine on two different traditions – Western European (in Western) and Byzantine (in Russian-speaking Ukraine). The spelling **l/l(soft)**, **h/g** most distinguished the Galician and Dnieper orthographic traditions. The conference decided to preserve both, fixing them respectively for words of Greek and Latin origin.*

Keywords: *Kharkiv orthography, Eastern Ukrainian and Western Ukrainian variants of the Ukrainian literary language, patterns of language development, orthographic traditions, orthographic discussions, All-Ukrainian Orthographic Conference in Kharkiv in 1927, T. Shevchenko Scientific Society.*

«Цей правопис – витвір інтелекту конгеніальних українських науковців того часу, які вміли прочути всі особливості живої мови, а потім утілити (правда, таки не повністю) їх у мовній ортографічній системі»².

П. Гриценко

---

² Радіо «Накипіло». 6.09.2023. Хоронжук Т. «Скрипниківка». Кривава сторінка з історії української мови. <https://radio.nakypilo.ua/skrypnikivka-kryvava-storinka-z-istoriyi-ukrayinskoyi-movy/>

Коли осмислюємо історію формування української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст., то виявляємо яскраво виражені два варіанти: східноукраїнський та західноукраїнський, що відрізнялися правописом, а також фонетичними, лексичними та граматичними ознаками, оскільки базувалися на різних діалектних основах. Початок варіантності І. Матвіяс співвідносить із діяльністю Руської трійці, зазначаючи, що нова українська літературна мова «спочатку функціонувала в одному варіанті, а з виходом у світ 1837 р. «Русалки Дністрової» можна говорити про наявність східного і західного варіантів. Східноукраїнський варіант був поширений на території України, що знаходилася в складі Росії, західноукраїнським варіантом користувалися представники українських етнічних земель, які входили до Австро-Угорської імперії»³. У Східній Україні правописні питання, що їх порушували й дискутували представники Харківської філологічної школи, українські письменники, «зумовлені потребою виокремлення й опису самобутніх рис українського наріччя, які вирізняли його з-поміж інших слов'янських мов, передусім російської»⁴.

Варіант літературної мови Східної України мав за основу середньонаддніпрянські говірки південно-східного наріччя, західноукраїнський різновид – наддністрянські говірки південно-західного наріччя, тому ці варіанти характеризувалися відповідними регіональними нормами. Окрім того, східноукраїнська мовно-літературна практика зазнавала впливу російської мови, а західноукраїнська – польської та німецької мов, що найбільше відображали лексичні системи⁵. Відмінними були й системи правопису, які використовували письменники, науковці, засоби масової інформації. Тож природно за певних

---

³ Матвіяс І. Варіанти літературних мов. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine45-1.pdf>

⁴ Черемська О.С. Роль харківських мовознавців у становленні правописних норм української літературної мови (20-ті рр. ХІХ ст. – 20-ті рр. ХХ ст.). *Лінгвістичні дослідження*. №50. С. 287.

⁵ Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Харків : Вид-во при ХДУ „Вища школа”, 1985. 152 с. Муромцева О. Г. Західноукраїнська мовно-літературна практика. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 2-е вид. випр. і доп. Київ: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 198–199.

історичних умов виникає потреба творення єдиного літературомовного стандарту української мови.

Після революційних подій 1905 р., зі скасуванням репресивних заходів проти української мови, посилюється процес інтеграції між східноукраїнським і західноукраїнським варіантами літературної мови, розпочатий у тривалих мовних дискусіях попереднього періоду. Провідні діячі науки та культури Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький, А. Кримський, І. Стешенко, з одного боку, І. Франко, М. Грушевський, І. Кокорудз, М. Пачовський, І. Верхратський, В. Гнатюк, – з другого, підготували для цього міцне підґрунтя. Однак «злити воєдино дві літературні традиції – східноукраїнську й західноукраїнську, – витворивши при цьому одну багатofункціональну літературну мову», вдалося лише наприкінці 20-х рр. ХХ ст.⁶ Особлива заслуга в координації співпраці задля великої мети – творення правописного стандарту літературної мови – належить мовознавцям Харківської філологічної школи. Харківські мовознавці активно долучилися до розв'язання правописних проблем, стали ініціаторами проведення Всеукраїнської правописної конференції та авторами остаточної редакції першого Соборного правопису української мови. Вагомою є участь Західної України у становленні й стабілізації єдиного українського правопису.

Метою цього дослідження є з'ясувати, як відбувалася інтеграція правописних норм східноукраїнського та західноукраїнського варіантів літературної мови в Харківському правописі (1928).

У сучасному українському мовознавстві значну увагу приділено історії правопису, зокрема і його харківському періоду (С. Єрмоленко, Н. Глібчук, П. Гриценко, Л. Коць-Григорчук, В. Німчук, Л. Полюга, І. Фаріон, Ю. Шевельов).

Питання становлення й формування української літературної мови в Галичині висвітлені в працях Ю. Шевельова, Г. Бідера, В. Грещука, Н. Дзюбишиної-Мельник, В. Лева, М. Лесюка, Г. Мацюк, М. Мозера, О. Муромцевої, Л. Ткач, Л. Пени, М. Барчук. Науковці аналізують також

---

⁶ Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підручник. Київ: АртЕк, 2001. С. 9.

інтеграцію двох варіантів: Ю. Шевельов, В. Чапленко, І. Огієнко, З. Франко, Л. Масенко, І. Матвіяс, І. Марушкевич, Н. Карікова, М. Зарінова, Л. Підкуймуха.

Через відсутність єдиної орфографічної системи у ХІХ і на початку ХХ ст. виникла значна кількість правописних практик. Загалом вони спиралися на двох принципах – етимологічному та фонетичному, зі значною перевагою останнього. Фонетичні правописи базувалися на живомовній традиції, тобто фіксували місцеву вимову, тому орфографічні відмінності між західноукраїнським і східноукраїнським варіантами літературної мови зумовлені тим, що діалектна основа їх була різною⁷.

У Східній Україні використовували кулішівку, у Західній – желехівку. Ці правописи мали відмінні ознаки:

Порівняльна таблиця правописних особливостей

Західноукраїнський та східноукраїнський варіанти літературної мови (за Матвіясом)

№	Ознака	Західноукраїнський варіант (ЗУ)	Східноукраїнський варіант (СУ)
1.	Застосування літери «ї»	Вживалася для позначення її (<i>свої</i>), на місці етимологічних е та ѣ (<i>всім, діло</i>), а також у запозиченнях (<i>клімат, політика</i>).	Вживалася лише для позначення їі (<i>свої</i>). В інших випадках, де ЗУ використовував «ї», вживалася літера і .
2.	Застосування апострофа	Ставили лише після префікса (<i>з'єднати</i>) та для позначення роз'єднаної вимови приголосних і голосних (<i>з'організувати</i>).	Наближено до сучасного правопису.
3.	Написання знака м'якшення після с, з, ц перед пом'якшеними губними	Знак м'якшення «ь» вживано (<i>сміло, звір, цвіт</i>).	Знак м'якшення «ь» не використовувано (<i>сміло, звір, цвіт</i>).
4.	Вживання суфіксів -ський, -зький, -цький	Без знака м'якшення (<i>-ський, -зкий, -цкий</i>).	Зі знаком м'якшення (наприклад, <i>-ньський, -зький, -цький</i>).
5.	М'якшення після «н» перед суфіксами -ський, -ство	Без знака м'якшення (<i>український, міщанство</i>).	Зі знаком м'якшення (<i>український, міщанство</i>).

⁷ Зарінова М. В. Лексична варіантність в українській літературній мові кінця ХІХ – початку ХХ століть : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2020. С. 56 – 57.

6.	Закінчення Н. в. одн. іменників середнього роду типу знання	Відсутність подвоєння називного відмінка однини іменників середнього роду (<i>житє</i>).	Наявність подвоєння приголосних (<i>життя</i>).
7.	Закінчення Д. в. одн. іменників чоловічого роду	Закінчення на -ові, -еві (<i>батькові, коневі</i>).	Закінчення на -ови, -еви (<i>батькови, коневи</i>).
8.	Закінчення Д. і М. в. одн. жін. роду та М. в. одн. чол. роду (м'яка основа)	Закінчення -і (<i>землі, на коні</i>).	Закінчення -и (<i>земли, на кони</i>).
9.	Закінчення Р. в. множини іменників	На -ей та -ий (<i>людей, тіней</i>).	На -ий (<i>людий, тіний</i>).
10.	Написання частки -ся з дієсловами	Частку «ся» ставили перед дієсловом (<i>ся знати</i>).	Частку -ся ставили після дієслова (<i>знатися</i>).
11.	Правопис іншомовних слів	Більш архаїчний або етимологічний правопис (<i>плян, мітологія, катедра, університет</i>).	Ближче до сучасної фонетичної традиції (<i>план, міфологія, кафедра, університет</i>).

Із відновленням української державності 1917 р. з'явилася необхідність «вироблення зведення чітких правил орфографії, обов'язкових для всіх та офіційно затверджених. Почалася кардинально нова пора в історії правопису української мови»⁸. За словами І. Огієнка, кодифікація української правописної системи розпочалася у зв'язку із нагальними потребами української школи.

У 1918 р. при Міністерстві народної освіти створено Правописну комісію, яку очолив І. Огієнко. До її складу увійшли М. Грунський, А. Лобода, О. Курило, Г. Голоскевич. Комісія ухвалила «Найголовніші правила українського правопису». Їх оприлюднено 24 травня 2018 р. в журналі «Українська школа» (№ 10). Це був вагомий здобуток у складній двохсотлітній історії творення українського правопису, «бо тільки сприймаючи мову як **«вираз національної психіки»** і як **«душу кожної національності»**, можна було обґрунтовано формувати її зовнішню оболонку, образно кажучи, **одяг, що припасований до її внутрішньої природи**. Саме з огляду на такі засади Івану Огієнкові вдалося...»⁹. Зауважмо, що заслугою І. Огієнка було утвердження спадкоємності у правописній справі з опертям на правописну систему «Словаря» Б. Грінченка.

⁸ Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. ст. / НАН України, Ін-т укр. мови. Київ: [б.в.], 2002. С. 10.

⁹ Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підручник. Київ: АртЕк, 2001. С. 7 – 8.

Згодом створено Правописну комісію при Науковому товаристві в Києві з розширеним складом: «Комісія складалася щось із 30 членів, між ними були: проф. А.Є. Кримський, проф. Є.К. Тимченко, проф. Н. К. Грунський, Ол. Курилова, Гр. Голоскевич і багато інших. Головував у Комісії проф. І. Огієнко. До творення правописних норм, окрім названих мовознавців, долучилися Є. Тимченко, С. Смаль-Стоцький, В. Ганцов. В. Науменко, І. Шаля, А. Ніковський. Результатом діяльності Комісії стали «Головніші правила українського правопису, ухвалені Міністерством народної освіти для шкільного вжитку на всій Україні»¹⁰, датовані 17 січня 1919 р. та підписані І. Огієнком.

«Головніші правила українського правопису» (1919), зредаговані А. Кримським і схвалені зібранням Академії наук, функціонували до 1921 р. Цього ж року здійснено видання академічних «Найголовніших правил українського правопису», досягненням яких є те, що цими правилами «погоджено правопис своїх і чужих слів, а головна їх ознака – це вже була наукова система основ українського правопису, перша закінчена система в історії нашого правопису»¹¹. За словами В. Німчука, ці правила «складені шляхом ретельного відбору найраціональнішого та найвідповіднішого з того, що напрацювали українські орфографісти кінця XVIII – початку XX ст.ст.»¹². Ця академічна праця мала значний авторитет як для Заходу так і для Сходу України.

Під впливом Академічного Кодексу значних змін зазнав Правопис у Галичині на початку 20-х років. Відповіддю Галицьких науковців було опрацювання й ухвалення нової редакції правопису із назвою «Правописні правила, прийняті Науковим товариством імені Шевченка у Львові» (1922 р.), у яких «воно зробило великий крок до об'єднання двох наших правописів, східно- та західно-українського»¹³. Цей правопис уміщував 7 розділів, які стосувалися написання власне українських слів та іншомовних, вживання

---

¹⁰ Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2001. С.175–176.

¹¹ Там само. С. 176.

¹² Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. ст. / НАН України, Ін-т укр. мови. Київ: [б.в.], 2002. С. 12 – 13.

¹³ Огієнко І. І. Нариси української мови: система українського правопису: популярно-науковий курс з історичним освітленням. Варшава, 1927. С. 13.

великої та малої літер, написання слів разом і окремо, поділу на склади, розставлення розділових знаків і окремих скорочень. Важливо, що в «Правописних правилах» зроблено перегляд окремих норм із намаганням об'єднати дві правописні традиції – це такі, як щодо вживання м'якого знака: *гість, світлиця, пісня, банці* (правило 11); правопис слів із префіксами *з-, с-:* *зсунути, зцілити, стерти, стиснути, схопити* (правило 14); закінчення *-я* у віддієслівних іменниках: *знання, весілля, життя* (правило 16 (2)); спрощення в групах приголосних *ждн, здн, рдн, стн:* *тижня, пізно, чесний* (правило 17); написання слів із *-ський -ство:* *український – українство, людський – людство* (правило 18) та ін.¹⁴ Отож вагомий поступ до створення єдиного правопису на початку двадцятих було зроблено.

Усе ж, як бачимо, «Правописні правила», видані в Галичині 1922 р., та «Найголовніші правила українського правопису», які базувалися на фонетичному правописі П. Куліша – Б. Грінченка і згодом лягли в основу правописних правил у Харкові 1928 р., були надто стислі й лаконічні, щоб задовольнити вимоги зростаючої українськомовної практики. З огляду на зазначене, наступну Правописну комісію організовано з представників як східно-, так і західноукраїнських мовознавчих шкіл, перед якими постало завдання підготувати повний правописний кодекс.

Складні питання потребували погодження. Щоб виробити єдині правописні норми, у липні 1925 р. ухвалено створити при Наркомпросі комісію для впорядкування українського правопису. До неї ввійшли відомі мовознавці й письменники: В. Бутвин, В. Ганцов, П. Сологуб, М. Яворський, А. Кримський, О. Синявський, С. Пилипенко, О. Курилова (Курило), Є. Тимченко, Г. Голоскевич, М. Йогансен, М. Калюжний, Є. Касяненко, В. Коряк, А. Річицький, Н. Калюжний, М. Яловий, О. Попов, М. Грунський, В. Ганцов, М. Сулима, В. Бутвин, В. Коряк, М. Хвильовий, С. Єфремов, Т. Секунда, С. Кириченко, І. Соколянський, О. Скрипник, М. Яворського, М. Ялового. Головою призначено наркома освіти О. Шумського. Комісії рекомендовано

---

¹⁴ Правописні правила, прийняті Науковим товариством імені Шевченка у Львові. Львів, 1922. С. 9–12.

зважати на сучасну літературну мову та взяти за основу «Найголовніші правила» (1921), а також скликати конференцію для обговорення виробленого Комісією проєкту правил правопису¹⁵.

Комісія одностайно визнала, що перед нею стоїть завдання, ширше за впорядкування самого правопису, оскільки сучасна літературна українська мова потребує стабілізації. Перший пленум Комісії відбувся в Харкові впродовж 11 – 21 листопада 1925 року. На нарадах розглянуто проєкти: «В. Ганцова Правопис невідмінюваної частини слова, О. Синявського Закінчення відмінюваних слів та Пунктуацію, О. Курилової Правопис чужих слів, М. Сулими й М. Наконечного Власні ймення та скомпоновану з кількох проєктів Граматичну термінологію. Усі ці проєкти зазнавали чималих змін, поправок, додатків, особливо ж останні 3, як найменш усталені в практиці і найбільше дискусійні. Вирішено внести в план своєї праці не лише правописні питання, а й інші питання нормалізації літературної мови. Працею Комісії в її тих чи інших ухвалах керувало ясно усвідомлене завдання – унормувати мову і правопис і спростити останній на базі традиції й природи української мови»¹⁶.

Окремо вирішено впорядкувати український алфавіт і скласти словничок важких з погляду написання слів. До роботи спеціальних підкомісій запрошено нових членів і репрезентантів Західної України: акад. С. Смаль-Стоцького, акад. В. Гнатюка та д-ра В. Сімовича. До президії Комісії обрано О. Шумського, П. Солодуба, А. Кримського й О. Синявського. Як зауважував учасник конференції К. Студинський, зацікавлення правописом поза конференцією на підготовчому етапі було дуже велике. Надіслано перед конференцією понад 60 проєктів як колективних, так і від окремих осіб. Із західноукраїнських земель надіслано 37 проєктів, а їх кількість під час конференції зростала¹⁷.

За дорученням державної правописної комісії О. Синявський здійснив погодження та впорядкування проєкту правопису, поєднавши східні та західні

---

¹⁵ Синявський О. Коротка історія «Українського правопису». *Культура українського слова*. 1931. Збірник 1. С. 93.

¹⁶ Там само. С. 95.

¹⁷ Студинський К. З побуту на Радянській Україні: VI. Правописна конференція в Харкові. *Діло*. (Львів). № 165 від 28.07.1927. С.2.

правописні традиції. Основне завдання – уніфікувати мову – учений прагнув здійснити таким чином, «щоб вона не відбігала народньої мови принаймні в її найголовніших діалектах, щоб вона була якнайближча до якнайбільшої маси народньої мови, а до всього того, щоб у її правописі і структурі без крайньої потреби не була порушена усталена традиція»¹⁸. Звичайно, наголошував мовознавець, не можна забувати й про другий бік природи української мови – її історію, і ця остання не раз ставала у великій пригоді при вирішуванні найтяжчих питань мови й правопису. Ці підходи О. Синявського щодо взяття за основу правопису діалектних особливостей мови та її історичної традиції виявилися найважливішими.

Після оприлюднення проєкту правопису із серпня 1926 р.¹⁹ розпочалася тривала дискусія, у якій взяли участь філологи, інші науковці, вчителі й широкі кола громадськості. Дискусійні матеріали з приводу проєкту зосереджено при редакції „Вістей” і оприлюднено в спеціальному додаткові до них із назвою „Український правопис (Дискусійний бюлетень)”. Цих бюлетенів вийшло 5 (№№ – 4. II, 20. IV., 4. V., 13. V., 21. V. 1927 р.).

Значна роль цієї дискусії для впорядкування правопису й мови у всеукраїнському масштабі, оскільки вона «являє собою третю базу для справи і так само, як і ті перші (традиція й природа української мови), не дає жадних підстав до впровадження якихось реформ або взагалі різких змін у графіку, правопис, морфологію, що склалися довгий час на ґрунті всіх найважливіших діалектів народньої мови і почали синтезуватися уже з 1905 р. в єдину міжговіркову й надговіркову літературну українську мову. Дискусія тільки за те й промовляла, що ту синтезу треба остаточно оформити, усталивши алфавет, унормувавши правопис і морфологію без зайвого порушення набутих звичок і одночасно з якнайбільшою увагою на живу мову різних етнографічних груп українського народу»²⁰.

---

¹⁸ Синявський О. Там само. С. 96.

¹⁹ Український правопис (Проєкт). Харків, 1926. 3 с.

²⁰ Синявський О. Там само. С. 100.

У травні 1927 року в Харкові скликано конференцію, у якій узяли участь відомі українські мовознавці (Л. Булаховський, П. Бузук, В. Ганцов, В. Дем'янчук, А. Кримський, О. Синявський, Є. Тимченко та інші, а з ними також із галицького боку К. Студинський, Іл. Свенціцький, В. Сімович). До роботи конференції долучилися мовознавці, письменники, діячі культури; питання розв'язувано переважно голосуванням: під час конференції відбувалася широка публічна дискусія в періодичній пресі. Погоджені пропозиції відредагував О. Синявський, за словами Ю Шевельова, дійсний творець нового правописного кодексу. Уряд затвердив проєкт Правопису і видав друком 1929 р.²¹ Незабаром його доповнили правописні словники. Однак «усупереч своєму заголовкові («Український правопис»), книжка не обмежувалася самими лише правописними нормами, а подавала ще й правила морфології; у підсумку на її 100 сторінках знайшлося місце для ортографії, ортоепії і морфології. Цей правопис, званий «харківським», діяв заледве яких п'ять років»²².

Конференцію розпочато зі вступної промови Народного комісара освіти М. Скрипника. Акад. А. Кримський виголосив доповідь «Історія українського правопису», проф. О. Синявський озвучив «Підсумки правописної дискусії». Як з'ясувалося з дискусії й позначилося в Комісії, у справі впорядкування й усталення українського правопису й мови найбільше заперечень і суперечок викликали питання алфавіту, правопису чужих слів і власних імен.

Основні дискусії на конференції відбувалися стосовно латинки й слов'янської абетки, заміни **й** на **ј**, усунення **я**, **є**, **ю**, **ї** цілком або частково (тобто так, щоб їх залишити після приголосних, але скасувати на початку складу), скасування літери **г**, скасування **ї**, введення нових знаків для середнього **л** та білабіального **в**, нові окремі знаки на означення африкат **дж** і **дз**.

За словами Ю. Шевельова, перед Конференцією постало складне завдання погодити дві правописні традиції: «центральноукраїнську і західноукраїнську».

---

²¹ Український правопис. Народний комісаріят освіти УСРР. Київ: ДВУ, 1929. 103 с.

²² Шевельов Ю. Мовне внормування в Україні та його введіння. Доповідь на конференції «Мови та літератури неросійських народів Радянського Союзу» в Університеті ім. Мак-Мастера (Гамелтон, Онтаріо), 22–23 жовтня 1976 р. *Українська мова: унормування, розунормування, перенормування (1920 – 2015)*. Харків, 2018. С. 517.

Найгострішою виявилася проблема, як передавати **l** західно-європейських мов, а також і в питанні про чужомовне **g**, і вирішено його було шляхом поступок: «Всім добре відомо, і президія не опускала того з ока, що походження слова – „грецьке” слово і „не грецьке” слово – річ часто важка навіть для спеціалістів-філологів, але все ж не було іншого способу, як визнати, що слова грецького походження, як здавна запозичувані з нем’яким **l** і **g**, так і слід передавати в українській мові через **л** і **г**, слова ж із інших європейських мов із середнім чи м’яким **l** перед **a**, **o**, **i** і в кінці складу та **g** передавати **л** м’яким та **г**. Хоч як може здатися ця формула штучною й трудною, але прийнято її в президії одногосно, бо всі члени останньої пересвідчилися того, що тільки обопільними поступками можна остаточно знищити правописно-мовні розходження і справити нашу літературну мову в одно річище»²³. Конференція ухвалила правописні правила з урахуванням пропозицій галичан щодо правопису іншомовних слів із м’яким **ль** та зі звуком **г**.

Про історичне значення Конференції зазначають її учасники. Народний комісар освіти М. Скрипник, завершуючи промову «Підсумки правописної дискусії», наголошував: «напевне, вироблені конференцією правила правопису мають свої хиби, напевне життя їх в дальшому виправить, народне ж життя, культура, рушить і творить, мова розвивається, переміняється, відповідає дальшій зміні мови, і правила її правопису це справа дальшого майбутнього. Зараз ми можемо визнати факт величезної культурної ваги, факт досягнення єдиного українського правопису»²⁴. А згадуваний представник з Галичини К. Студинський зауважував: «окрім того конференція була могутнім викладником культурного і духового єднання розмежованого кордонами українського народу. Вдарено у дзвін цього єднання в промовах ком. Скрипника та інших промовців так щиро, так звучно і сильно, що хоч би для тих хвиль високого духового підйому варто було приїхати на конференцію!»²⁵

---

²³ Синявський О. Коротка історія «Українського правопису». *Культура українського слова*. 1931. Збірник 1. С. 107.

²⁴ Скрипник М. Підсумки правописної дискусії. *Вісті ВУЦВК*, 19 червня 1927.

²⁵ Студинський К. З побуту на Радянській Україні: VI. Правописна конференція в Харкові. *Діло*. (Львів), № 165 від 28.07.1927. С.2.

6 вересня 1928 р цей правопис затвердив народний комісар освіти як компромісний. Його схвалили Українська Академія наук (31 березня 1929 р.) і Наукове товариство імені Шевченка у Львові (29 травня 1929 р.). Однак, як і кожен документ, що вимагає зусиль для впровадження, Харківський правопис викликав суперечливі відгуки в мовознавчих колах та освіті загалом.

Правопис був уведений у практику з 1 січня 1929 р. Якщо «Найголовніші правила українського правопису», затвержені в 1921 р., склалися лише із 46 параграфів (14 друкованих сторінок), то правопис 1928 року являв собою повний і ґрунтовний правописний кодекс. Він був рекомендований для впровадження на всіх українських землях, але з відомих причин не міг бути всюди упроваджений. Галицька традиція вимовляти м'яке *л'* та фонему */t/* в іншомовних словах знайшла спротив на Східній Україні.

Осмислюючи проблеми з відстані часу, Ю. Шевельов стверджує, що завдання нормалізації мови шляхом компромісу виявилось непосильним: «Понад трирічна робота Правописної комісії аж ніяк не була простою і легкою. З дискусії про те чи те орфографічне правило проступали *дві відмінні культурні традиції, дві лінгвістичні школи*. Поєднання їх у правописно-мовній компромісовій нормі не задовольняло ні одну, ні другу. Нова норма не відповідала жодній традиції, жодній школі і запроваджувала деякі форми вимови й правопису, що ніде не вживалися...»²⁶.

Йдеться про пояснення щодо двох найбільш суперечливих правил: як передавати чужомовні **l** і **g**, що спиралися на спиралися в обидвох частинах України на дві різні традиції – західноєвропейську (на Західній) та візантійську (на підросійській Україні). У кожній частині запропонована норма була невідома в щоденному вжитку: «На невластиву вимову та ще і не всім, а тільки деяким чужим словам означало вдатися до нечуваного досі мовного експерименту. Не знати, чи такий експеримент вдався б у незалежній державі; з певністю можна твердити, що при двомовній інтелігенції і невисокому рівні освіти серед решти

---

²⁶ Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Нью-Йорк: Сучасність, 1987. С. 161.

суспільних прошарків, коли частина мовців щойно проходила українізацію, – шанси на його успіх були невеликі. Іншими словами, не було соціально-політичних передумов, конечних для вдалого завершення експерименту. Правопис 1928–1929 років, дарма що старанно опрацьований мовознавцями, був нереальний, приречений на невдачу. Від самого початку його прийняли вельми неприхильно, дотримувалися неохоче. Бажане поєднання двох правописних традицій не відбулося, та ледве чи й могло відбутися при збереженні їх обох у своєрідному, штучно накиненому компромісі»²⁷.

Така несхвальна реакція громадськості, на переконання І. Огієнка, була спричинена тим, що «Харківська Правописна конференція 1927 р. переступила своє завдання: їй доручено було покласти в основу своєї праці академічний правопис, а конференція в багатьох правилах, а головню в правопису чужих слів, відступила від нього; наприклад, конференція прийняла – як компроміс для Галичини – тяжкі й поплутані правила писання *г і г* та *л і ль*, тоді як Академія наук постановила була писати тільки *г і л*. Як і треба було чекати, проти нового правопису зараз таки пішли протести – може, й нацьковані, а головне – виступило українське організоване вчительство, заявляючи, що таких поплутаних правил писання чужоземних слів вони в школи при найбільшій своїй охоті не зможуть запровадити»²⁸.

На вимогу вчительства правопис знову повернули до Академії наук. О. Ізюмов 1931-го р. випустив правописний словник з опертям «на східноукраїнській традиційній вимові й першій системі Академії наук, і таким чином в Україні фактично повстало два правописи: урядовий і вчительський, що різнилися писанням чужих слів. І Академія наук змушена була латати харківську постанову, і аж 1933 року в нових своїх правилах викинула харківські постанови про *г та ль і* вернулась до попередньої своєї постанови – у чужих словах писати головню *г і л*»²⁹.

---

²⁷ Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Нью-Йорк: Сучасність, 1987. С. 161.

²⁸ Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2001. С. 177.

²⁹ Там само. С.178.

Більш помірковану думку щодо Харківського правопису 1929 р. висловлював В. Сімович, звертаючи увагу громадськості на те, що найбільша цінність його в тому, що створений він у час, «коли ще члени Академії Наук, і члени правописної комісії могли вільно дискутувати над правописом і вільно справу українського правопису вирішувати, вирішувати її згідно з законами, будовою, а то й історією української мови»³⁰.

У передмові до «Правописного словника» О. Ізюмова, створеного за Харківським правописом, В. Сімович зазначає (ці слова вченого, на наш погляд, є актуальними і для сьогодення): «З широкого становища беручи це не велике нещастя.. Але ж, з другого боку, життя таки вимагає однотайности, домагається нормалізації, просто з практичних причин, а правопис, хоч що кажіть, таки справа практична, до неї треба підходити тільки з такого погляду. Тут важна – звичка, людина звекає до всього, а вже до правопису – напевно! Нехай тільки буде щось одне!»... «приняття правопису з 1929 р. усуне хаос, якого в нас усі бояться, і який дійсно непотрібний, а для школи просто шкідливий. Хоч він не ідеальний, не бездоганний – ідеального, бездоганного правопису не має ні один нарід на світі – але він буде в нас – один і це дуже важне»³¹. Інша справа – лексика, галицькі лексичні елементи, зокрема термінологія, увійшли в тодішні словники і стали невід'ємною частиною української літературної мови.

Не менш важливими видаються прикінцеві зауваги О. Синявського як відповідь на критику громадськості: «Сама дійсність, повсякденне життя проказувало їй, що до нормальнішого розвитку української літературної мови треба передусім впорядкувати зорову та значною мірою і слухову форму слів, отже визначити найпотрібніші з практичного погляду правописні, фонетичні, морфологічні норми для літературної мови. Адже це база для літературної мови, а не теоретичні подробиці про фонему й графему української мови й їх взаємини,

---

³⁰ Сімович В. Звертаймо до академічного правопису. *Краківські вісті*. 14.01.1942.

³¹ Сімович В. Праці: у 2-х т. / упоряд. Л. Ткач. Чернівці: Книги ХХІ, 2005. 2005. Т. 1. С. 211.

та й пощо заглиблятися тут у те, що іноді не видне або сумнівне навіть із верховин науки?»³².

Значну проблему ці правописні норми становили з погляду методики викладання української мови особам, які навчалися в школі російської грамоти³³. Нерозв'язані питання правопису породжували згодом й інші проблеми, пов'язані з упровадженням правописних норм в освітніх закладах.

У пресі стали з'являтися публікації, які засуджували правопис, звинувачували його в наслідуванні і підтримуванні націоналістичних тенденцій, тому в 1933 р. був упроваджений у практику новий правопис (нібито нова редакція). Тут було чимало змін, які стосувалися найперше правопису іншомовних слів. Була усунена м'яка вимова *л'* (*лямпа* – *лампа*), змінено граматичний рід окремих іменників (*кляса* – *клас*, *фльо́та* – *флот*) і що основне – усунута з абетки літера *г*, разом з якою зникла потреба запам'ятовувати складні правила її правопису (Див.: Митрополит Іларіон. *Наша літературна мова*, с. 299).

Варто зауважити, що правописна комісія 1933 р. під головуванням А. Хвилі докорінно змінила харківський правопис, оголосивши норми 1928 – 1929 рр. «націоналістичними». Однак цей правопис використовувано у багатьох виданнях української діаспори (Канада, США, Німеччина, Австрія).

У подальші історичні періоди Харківський правопис ставав казковим феніксом, який щораз яскравіше поставав у часи відродження та був заперечуваний у моменти занепаду і застою. Пропозиції його відновлення з'явилися у 90-ті роки ХХ ст. із здобуттям Незалежності нашої держави, однак у редакції Українського правопису 1993 р. повернули лише «репресовану» літеру *г*.

Правописна комісія, очолювана В. Німчуком, яка була створена задля опрацювання нової редакції правопису на початку 2000-х років, пропонувала повернути норми правопису 1928 року. Натхненником у цій справі був також

---

³² Синявський О. Коротка історія «Українського правопису». *Культура українського слова*. 1931. Збірник 1. С. 109–110

³³ Вакуленко С. Загальні тенденції в унормуванні української мови (1920–2015). *Українська мова: унормування, розунормування, перенормування (1920–2015)* / за ред. С. Вакуленка. Харків: ХІФТ, 2018. С. 64–65.

провідний науковий співробітник Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН, член правописної комісії при Кабінеті Міністрів України Л. Полюга, який часто виступав у наукових правописних дискусіях і радив впроваджувати їх поступово, уникаючи радикальних змін³⁴.

Науковець рекомендував враховувати природні закономірності розвитку мови та спиратися на історичну традицію, вказував на важливість урегулювання таких іще не розв'язаних проблем, як відновлення літери *г* у запозичених словах і власних назвах, що було лише частково реалізовано в редакції Українського правопису 1993 р.; написання слів іншомовного походження з літерами *т – ф*: *міф – міт, кафедра – катедра*; закінчення іменників третьої відміни в родовому відмінку однини: *радости, любови*. Ці зміни певною мірою впроваджені в редакції Українського правопису 2019 р. Однак дискусії щодо повноти необхідних змін, внесених до цієї останньої редакції Українського правопису, не вщухають і сьогодні.

Отже, можемо констатувати, що вперше в 1928 р. на всій території України, зокрема й поза межами УРСР, з'явився мовний Кодекс, що поєднав у собі східноукраїнський та західноукраїнський варіанти української мови, які мали різні правописні традиції. Тривалі дискусії успішно завершилися після погодження мовних проблем на Всеукраїнській правописній конференції в Харкові 1927 р. Основним критерієм Харківського правопису став «критерій національної єдності», що мав за мету зберігати традицію і «переємність». Остаточну його редакцію підготував О. Синявський. Харківські мовознавці разом із представниками Галичини В. Сімовичем, І. Свенціцьким, К. Студинським погодили науково опрацьовані правила орфографії, які стали основою Соборного українського правопису та були схвалені Науковим товариством імені Тараса Шевченка. Історичне значення Харківського правопису полягає в тому, що він упорядкував літературну мову, яка впродовж багатьох років заборон зазнавала впливу російської та іншої мов; усунув розбіжності, що з'явилися під впливом різних діалектів; унормував написання

---

³⁴ Полюга Л.М. Поспішаймо поволі (Про сучасний український правопис). *Львівська газета*. 2005. № 88. С.4.

іншомовних слів та власних імен і був максимально наближений до живої народної мови.

Список літератури

Вакуленко С. Загальні тенденції в унормуванні української мови (1920–2015). *Українська мова: унормування, розунормування, перевнормування (1920–2015)* / за ред. С. Вакуленка. Харків: ХІФТ, 2018. С. 7–258.

Зарінова М. В. Лексична варіантність в українській літературній мові кінця ХІХ – початку ХХ століть : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2020. 211 с.

Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2001. 440 с.

Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Харків : Вид-во при ХДУ „Вища школа”, 1985. 152 с.

Муромцева О. Г. Західноукраїнська мовно-літературна практика. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 2-е вид. випр. і доп. Київ: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 198–199.

Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. ст. / НАН України, Ін-т укр. мови. Київ: [б.в.], 2002. 112 с.

Огієнко І. І. Нариси української мови: система українського правопису: популярно-науковий курс з історичним освітленням. Варшава, 1927. 216 с.

Полюга Л.М. Поспішаймо поволі (Про сучасний український правопис). *Львівська газета*. 2005. № 88. С.4.

Правописні правила, прийняті Науковим товариством імені Шевченка у Львові. Львів, 1922. 29 с.

Сімович В. Звертаймо до академічного правопису. *Краківські вісті*. 14.01.1942. URL: <https://zbruc.eu/node/61077> (дата звернення 08.01.2026).

Сімович В. Праці: у 2-х т. / упоряд. Л. Ткач. Чернівці: Книги ХХІ, 2005. 2005. Т. 1. 520 с.

Радіо «Накипіло». 6.09.2023. Хоронжук Т. «Скрипниківка». *Кривава сторінка з історії української мови*. URL: <https://radio.nakypilo.ua/skrypnykivka-kryvava-storinka-z-istoriyi-ukrayinskoyi-movy/> (дата звернення: 02. 01. 2026).

Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підручник. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.

Синявський О. Коротка історія «Українського правопису». *Культура українського слова*. 1931. Збірник 1. С. 93–112. URL: http://lib.movahistory.org.ua/PRAWOPYS/KOR_ISTORIJA_Pravop.pdf (дата звернення: 02. 01. 2026).

Скрипник М. Підсумки правописної дискусії. *Вісті ВУЦВК*. 19 червня 1927. URL: https://movahistory.org.ua/index.php/Скрипник_М._Підсумки_правописної_дискусії (дата звернення: 02. 01. 2026).

Студинський К. З побуту на Радянській Україні: VI. Правописна конференція в Харкові. *Діло*. (Львів). № 165 від 28.07.1927. С. 2.

Український правопис (Проект). Харків, 1926. 3 с. URL: [http://movahistory.org.ua/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81._\(%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82\)._1926._%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0](http://movahistory.org.ua/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81._(%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82)._1926._%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0) (дата звернення: 02. 01. 2026).

Український правопис. Народний комісаріят освіти УСРР. Київ: ДВУ, 1929. 103 с.

Черемська О.С. Роль харківських мовознавців у становленні правописних норм української літературної мови (20-ті рр. ХІХ ст. – 20-ті рр. ХХ ст.). *Лінгвістичні дослідження*. №50. С. 285–295.

Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Нью-Йорк: Сучасність, 1987. 295 с.

Шевельов Ю. Мовне внормування в Україні та його введійснення. Доповідь на конференції «Мови та літератури неросійських народів Радянського Союзу» в Університеті ім. Мак-Мастера (Гамелтон, Онтаріо), 22–23 жовтня 1976 р. *Українська мова: унормування, розунормування, перенормування (1920 – 2015)*. Харків, 2018. С. 515–535.